

Ipak, i ovolika pomoć meni je — smatram — sasvim dovoljna da povežem podatke s naslovne strane teze i one koji su zapisani u nekom od sačuvanih protokola u Lajpcigu. Dakle, dr Milan Jovanović obavio je sve potrebne postupke, ispunio prethodno sve uslove koji su mu omogućili da se kvalifikuje kao priznati doktor medicine.

Na kraju, dajem oduška jednom svom osjećanju i razmišljanju: kako su čudne sudbine, čak i kod tako rijetko zaslužnih ljudi! I u ovom slučaju htio sam da utvrdim, u vremenu i prostoru, šta se sve zbilo, domašaj te sjajne zvijezde jednog pravog akademika, višestruko obdarenog dr Milana Jovanovića »Morskog«.

Jeste, on je fizički preminuo u Beogradu 25. maja 1896. i sahranjen na Novom groblju, »Vladanovcu«, na mjestu koje je nekada nosilo oznake parcele 34 groba 120. Već dvadeset godina na prekopanoj parceli nema onih oznaka koje su u svoje vrijeme stavljene s puno zaslužene trajne počasti.

Za dužno sjećanje na toga zaslužnog čovjeka, ljekara, književnika, umjetnika i redovnog člana Srpske akademije nauka i umjetnosti (izabran 1892. g., a potvrđen 1894. g.), kažem svima koji bi htjeli da obidu njegovu humku: neće je naći označenu kako je to bila i kako je trebalo da ostane. Nije u pitanju zub vremena.

A ipak, mi smo svi o njemu danas govorili.

DR MILAN JOVANOVIĆ »MORSKI« AND HIS DISSERTATION

Savo D. PLAMENAC

Unifying the whole work of Dr Milan Jovanović »Morski« (1834—1896), the author, with many details, described how he had found his doctoral dissertation. The title of dissertation was not known, as well as the place and time of its defense.

The found copy (the author thought it was the unique item) showed us that Dr Milan Jovanović »Morski« defended his dissertation before the Council of the Medical School of the University in Leipzig on the 3rd of August, 1867, at 11 o'clock a.m., in the hall for examinations in the same School.

The dissertation was written in German, its title was: »On malaria«, it had 12 pages, the format was one eighth. It was printed in Leipzig, in the printing firm »Ferber und Seydel«, probably in the same year 1867.

In the short autobiographical work, at the end of the printed text, the author of dissertation gave some autobiographical data which were unknown to many biographers of Dr Milan Jovanović »Morski«, who was a physician, writer and the academician.

MEDICINSKI EPIGRAFI DUBROVNIKA

Vladimir BAZALA

Starodrevni grad s tako velikom kulturom kao što je Dubrovnik ima mnogo zanimljivih natpisa koji odrazuju kulturu svoga vremena. Na žalost, oni do danas nisu popisani u sveobuhvatnoj raspravi. Mnogi još nisu ni sakupljeni, a kamoli objelodanjeni, a neki su objavljeni, ali na tako različitim mjestima da se ne mogu pregledati ili naći kad bi to netko zaželio.

Neki su natpisi ispisani u povijesnim ili sličnim djelima o Dubrovniku. Takovi su:

Gianmaria Mattei: Zibaldone. Rukopis iz 18. st. u knjižnici Franjevačkog samostana u Dubrovniku;

Stijepo Skurla: Ragusa, cenni storici. Zagabria 1876;

G. Gelcich: Dello sviluppo civile di Ragusa considerato ne' suoi monumenti storici ed artistici, Ragusa 1884;

Josip Bersa: Dubrovačke slike i prilike, Matica Hrvatska, Zagreb 1941.

Neki su natpisi ispisani u djelima iz područja povijesti umjetnosti i graditeljstva. Takovi su:

Cvito Fisković: Naši graditelji i kipari XV i XVI stoljeća u Dubrovniku. Zagreb 1947; — Sorkočevićev ljetnikovac u Lapadu. Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU, I, 1953, br. 1—2; — Samostani i crkve sred jezera na Mljetu. Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU, VI, 1958, br. 1; — Spomenici otoka Mljeta. Predavanja održana u JAZU sv. 17, god. 1958; — Lokrumski spomenici. Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU, XI, 1963, br. 1—2; — Lastovski spomenici, Split 1966; — Kultura dubrovačkog ladanja (Sorkočevićev ljetnikovac u Lapadu). Split 1966; — Vinko Foretić i Ante Marinović: Natpis iz XIV stoljeća na Dupcu kod Dubrovnika. Anali Historijskog instituta u Dubrovniku VIII—IX, 1962; — Natpise, većinom nadgrobne objavio je Vid Vuletić-Vukasović u raspravi: Sredovječni natpisi, Starohrvatska prosvjeta, god. 1897, br. 1, 2, 3—4; god. 1903, br. 2 i god. 1904, br. 1—2. Natpisi na dubrovačkim zidinama i utverdama nalaze se u: Lukša Beritić: Utvrđenja grada Dubrovnika, Zagreb 1955; — Vice Adamović: O bedemima grada Dubrovnika, Dubrovnik 1921. Dosta natpisa objelodanjeno je u časopisu »Slovinac« koji je izlazio 1878—1884. god., a osobito u god. 1882. u nekoliko brojeva pod općim naslovom »Dubrovačke epigrafije«. Neke od ovih »epigrafija« sakupio je J. A. K. (Ivan August Kaznačić), dubrovački liječnik i kulturni radnik. Nekoliko natpisa nalazi se u časopisu »Srd« koji je izlazio 1902—1908.

Nastojao sam sakupiti one natpise koji su mi se činili važnima za povijest opće i zdravstvene kulture Dubrovnika, iako su mnogi od njih već odavna poznati; neka budu na jednom mjestu sakupljeni. Oni vjerno odaju kulturnu i zdravstvenu povijest ovoga grada.

Potkraj 12. st. izgrađen je Knežev dvor na središnjim zidinama gradske luke. Opetovano je stradao od potresa, požara i eksplozija (jer je u njemu bila barutana), pa je zato u nekoliko navrata obnavljan, preuređivan, proširivan i nadograđivan. Kako je bio dio zidina gradske luke, to je imao sa svake strane po jednu kulu, tako ga prikazuje i Ramiro Bujas u raspravi »Iz dubrovačkih starina« (Rešetarov zbornik 1931. god.), ali je kasnije ove kule izgubio. Temeljito je izgrađen 1388. god., ali je 1435. god. gotovo posve izgorio. Zato je pozvan Napuljac Onofrio Giordano de la Cava da ga popravi i on je taj posao revno izvršio 1435—1442. godine. Dvor je zatim ponovno izgorio 1463. god., pa je pozvan Firentinac Michelozzo Michelozzi di Bartolomeo da ga popravi i ovaj je to učinio 1468. god., izgradivši među ostalim i naročito lijep prozor koji se i danas još zove Michelozzov prozor, a gleda prema trgu sv. Vlaha. Ostali dio renovacije učinio je neki Firentinac Salvi di Michele, ali taj je ostao u Dubrovniku samo do 1469. god., pa su sve ostale radove izvršili domaći majstori, među njima Šibenčanin Juraj Dalmatinac. Dvor je stradao i u potresu 1667. god., pa ga onda popravlja Korčulanin Jeronim Scarpa, čuvajući prijašnji oblik.

Stil dvora je mješavina kasne gotike i rane renesanse. Lukovi, skućeni lukovi i kvadrati lijepo su i skladno izmiješani.

Pročelje počiva na 5 stupova i 2 polustupa, a svaki od njih završava krasnim kapitelom. Na kapitelima je bio označen život Dubrovnik: trgovina, pomorstvo, poljodjelstvo (voćarstvo i vinogradarstvo), liječništvo-ljekarništvo. Na žalost, samo su 3 kapitela originalna, dok su ostali zamijenjeni lošim zamjenama. Od 3 stara, originalna kapitela najznamenitiji je posljednji na polustupu uz ulaz u sudnicu (danas čitaonica znanstvene knjižnice, Naučne biblioteke) koji se još danas zove »Eskulapov stup«. Glavica ovoga stupa prikazuje starca koji je okružen ljekarničkim stojnicama, retortama i kuhalom za lijekove, ispod kojega gori vatra; starac drži na koljenu knjigu koju čita. Glavica prikazuje, dakle, učena liječnika koji je sâm priređivao lijekove. Sluga mu dovodi bolesnika koji traži liječničku pomoć i donosi liječniku na dar pijetla, kao znak da je to sam Asklepije (Eskulap), bog liječništva. Ovaj se kapitel pripisuje samom Onofriju Giordanu. Imao je prikazati vezu između nekadašnjega Asklepijeva svetišta u Epidauru (danas Cavtat, Ragusa vecchia, tj. Stari Dubrovnik) i Dubrovnik.

Ovu je vezu osobito potkrijepila kamena ploča koju je pokraj stupa dao postaviti kancelar Republike Nikola Lazziri iz Cremona i na nju dao uklesati stihove koje je na njegovu molbu ispjevao tada znameniti humanist i istraživač klasičnih starina Ciriaco d'Ancona (1391—1452) kad je bio posjetio Dubrovnik. Ovi stihovi glase:

Munera diva patris, qui solus Apollinis artes
invenit medicas per saecula quinque sepultas
et docuit gramen, quem usum quodque valeret
hic Aesculapius caelatus, gloria nostra.
Ragusii genitus, voluit quem grata relatum
esse Deos inter veterum sapientia patrum

humanas laudes superaret rata quod omnes
quo melius toti nemo quasi profuit orbi.

U doslovnom prijevodu to glasi ovako:

Ovdje (je) isklesan Eskulap, slava naša, koji je jedini pronašao liječnička umijeća, božanske darove oca svoga Apolona, koja su kroz pet stoljeća ostala sakrivena i naučio (nas) za koju svrhu služi koja (lječkovita) trava. On je rođen u Dubrovniku, a hvalevrijedna mudrost (naših) otaca htjela je da bude uvršten među bogove, jer je smatrala da je potpuno nadmašio sve ljudske hvale, a pogotovo jer nitko nije bolje od njega koristio cijelom svijetu.

Ti su stihovi već više puta prevedeni i parafrazirani različitim slobodnim prijevodima koji se — razumljivo — među sobom razlikuju i nejednakoga su značenja. Da toj nejednakosti i raznolikosti doskočim, poslužio sam se najtočnijim, doslovnim prijevodom koji sam po najboljoj mogućnosti stavio u heksametre. Tako sam dobio slijedeći stihovani prijevod:

Eskulap tu je isklesan, — domaja mu Dubrovnik stari.
Mi se dičimo njime, jer liječnička otkri umijeća,
Darove oca svoga, — a taj je bio Apolon, —
Stoljeć'ma ostala skrta i još nas pouči u tom
Koja su svojstva trava i koja je poraba njina.
Vidjevši da su njemu malene sve pohvale ljudske,
Mudro ga odrede pređi, za hvalu med' bogove svrstat.
Nitko zacijelo svijetu od njeg' korisnije ne bje.

Nad vratima koja su u prvom katu atrija Kneževa dvora vodila u dvorane Velikoga vijeća uklesano je i danas se još lijepo vidi:

OBLITI PRIVATORUM PUBLICA CURATE

(Riješeni svih privatnih briga brinite se za javne poslove) Vrlo mudar, za sva vremena i za sva vijećanja vrijedan savjet!

* * *

Još jednom spominju se Eskulap i otac mu Apolon u Dubrovniku. Bilo je to za boravka cara Franje I austrijskog u Dubrovniku u svibnju 1818. g. U obilasku gradom car se začudi što je vojnička bolnica smještena u zgradi Collegium Ragusinum, kamo ju je smjestio Napoleonov general Lauristom. Fra Tomo Tvrtko odmah načini veliki transparent s latinskim natpisom koji J. Bersa u svom djelu »Dubrovačke slike i prilike« donosi (na str. 77) u hrvatskom prijevodu: »Eskulap, bog liječništva, protjerao je iz ovoga kolegija svoga oca Apolona, boga sviju nauka. Ti, care, ljubitelju pravičnosti, ne ćeš trpjeti tako grdne nepravde!« Ali sva nastojanja da se ova grdna nepravda zaista ispravi i povrati staro stanje razbiše se o opreke neumoljive birokracije!

II

Na tvrđavi Lovrjenac nalazi se nekoliko natpisa koje je pribilježio (ne označivši uvijek njihovo točno mjesto) Vice Adamović u svojem djelu

»O bedemima grada Dubrovnika« (Dubrovnik 1921), a spominjem ih jer su poznati u romantičnim prijevodima dubrovačkoga liječnika i kulturnog radnika Ivana Augusta Kaznačića (1817—1883).

Nad glavnim vratima tvrđave nalazi se natpis:

NON BENE PRO TOTO LIBERTAS VENDITUR AVRO

Kaznanić je to preveo:

Niti zlato ni kamenje drago, već sloboda, to je pravo blago.

Na četverouglastoj kruni cisterne u glavnom dvorištu tvrđave stoji uklesano:

QVAS NATURA NEGAT, DAT AQVAS CVSTODIBVS ARCIS
ARS: IAM PELLE SITIM QVISQVIS AMICVS ADES

U Kaznačićevom prijevodu:

Narav tvrdi vodu krati, umjetnost je al' navrati.
Nek se ovog iz bunara, gasi žeđa nje čuvara.

Nad unutrašnjim vratima tvrđave bio je uklesan natpis koji je danas već jako oštećen, ali se s nešto mara ipak dade čitati:

SI NOVA VIS SVPERVM VRGERET THIPHOEA TONANTEM
HAEC HABEANT ILLVM MOENIA, TVTVS ERIT

U Kaznačićevom prijevodu:

Da Tifeja or'jaškoga ovaka je tvrda krila,
Njeg' osveta Perun-boga ne bi bila dohvatila.

Tifoej, Tifej, Tifon bio je sin Geje i Tartara, poslan od Tartara da se osveti Zeusu što je uništio Gigante. Imao je 100 zmajskih glava. Zeus ga svlada strijelom. U egipatskoj mitologiji ubio je svoga brata Osirisa, na što ga Hor, sin Osirisa i Izide, ubije, da bi osvetio oca. Ovaj epigram pokazuje veliku kulturu koja je vladala u Dubrovniku, veliko poznavanje mitologije i klasičnu naobrazbu Dubrovčana koja se odražavala u kulturi i lijepoj književnosti.

Na Lovrjencu se nalazio veliki tvrđavni top koji je Austrija htjela odnijeti i pohraniti u Bečkom vojnom (ratnom) muzeju, ali pri odnošenju sa Lovrjenca, bolje reći pri spuštanju topa sa glavne terase na brod koji je stajao ispod Lovrjenca top je pao sa tvrđave u more i sada se nalazi u morskoj dubini pod Lovrjencem.

Taj je top imao natpis, koji je glasio:

A. S. MDXXXVII

JVPITER OMNIPOTENS ITERVM SI PERDERE VELLE
CRVDELEM GENTEM VIRIBVS IPSE SVIS:
NEMPE EGO TVNC JOVE SAEVIREM CRVDELIVS IPSA
VI, QVAM BAPTISTAE PRAEBVIT ARTE MANVS.
OPVS BAPTISTAE ARBENSIS
IN ARCE S. LAVRENTII

Točni prijevod ovoga natpisa bio bi ovaj: »Godina Spasa 1537. Kad bi smemoguć Jupiter htio ponovno sâm svojom snagom uništiti ovaj okrutni svijet, bez sumnje bih ja tada još okrutnije od Jupitra bjesnio nad okrutnicima upravo snagom koju mi je vještinom svoje ruke dao Baptista. Djelo Baptiste Rabljanina u tvrđavi sv. Lovrjenca«.

Kaznačić je glavni dio teksta (bez zaglavka) preveo ovako:

Da porazit Bog opet hotio je ljude sv'jeta,
Mješte ognjem i potopom, služio bi se Krsta topom.

Pogreška je dvostruka. Kad je svršio sa »Krsta topom«, umetnuo je »ognjem i potopom«, iako o tom ne govori sâm natpis. Druga je pogreška, što je ime graditelja topa (i ovoga natpisa) Baptistu Rabljanina preveo s »Krst« ili »Krsto«, pa je to dalo slutiti da se misli sv. Ivan Krstitelj, to tim više što je izbacio i Jupitra i postavio (kršćankoga) boga, pa bi ispravni, odulji prijevod natpisa mogao značiti »snagom koju mi je dala svojom vještinom ruka Krstiteljeva«, pod čime bi se mogao shvaćati sv. Ivan Krstitelj koji ovdje zamjenjuje »Svemogućega Boga«. Prijevod bi bio jasniji da sadrži i zaglavak koji bi glasio: »Djelo Krste Rabljanina u tvrđavi sv. Lovrjenca«, jer bi onda i ovdje Baptista bio preveden s »Krsto« i ne bi bio mogao biti shvaćen kao »Krstitelj«, kako se to u Kaznačićevu doba, a i mnogo kasnije u narodu shvaćalo.

Inače je Baptista Rabljanin bio u Dubrovniku vrlo poznat, pa je izgradio i druge topove, kao na primjer top »Foenix«, na kojem se također ovjekovječio svojim imenom u tekstu, a »opus Baptistae« (djelo Baptistino) značilo je u Dubrovniku isto što i »odlično djelo«.

Usput treba reći da je Austrija ipak 1886. skinula sa Lovrjenca jedan top i prenesla u Bečki vojni muzej, gdje se i danas nalazi. To je teški brončani top, tzv. polukartauna, djelo Jeronima iz Cremona, na kojem je reljefna slika sv. Vlaha i natpis: Opus Hyeronimi Vitalis Crenonensis 1571. Ali nikakvih stihova na njemu nije bilo.

Kako se vidi, prijevodi Kaznačićevi su prilično slobodni, a redovno i ponešto tvrdi i opori, ali vjerno odražuju svoje doba, kojemu se ni veliki um Kaznačića, liječnika, polihistora i kulturnog radnika nije mogao oteti. Ipak, oni su lijepi i zanimljivi. Često sam ih čitao i na njih mislio ili u svojim mislima ponavljao, kad sam se uživljavao u svoje studije iz kulturne povijesti staroga Dubrovnika, a pored toga i kad sam surađivao na ponovnom ostvarenju »Dubrovačkih ljetnih igara« god. 1952. i na tvrđavi Lovrjencu postavljao grandioznu predstavu Shakespeareovoga »Hamleta«.

III

God. 1347. osnovan je dubrovački državni, općinski hospital. Čini se da je isprva bio smješten u neku zgradu na gradskim zidinama kod crkve sv. Nikole (a muro civitatis iuxta ecclesiam sancti Nicolai), a tek god. 1356. nalazi se u svojoj zgradi iza ženskoga samostana sv. Klare. Ta zgrada još danas stoji. Nad vratima u predvorje ove zgrade još danas se lijepo čita natpis:

ZAKLONISTE
DOMUS CHRISTI
MCCCXLVII

Na nadvratnicom uklesan je natpis:

TOLLI CRUCEM TUAM ET SEQUERE ME

Ovaj je hospital do god. 1540. bio uglavnom azil za siromahe i starce, kao svi hospitali u ono doba, ali je davao i liječničku pomoć u hospitalu zbrinutim siromasima. God. 1540. pretvoren je u pravu javnu bolnicu i prestao je vršiti karitativnu službu. Za siromahe i starce, kao i za starice brinule su se različite bratovštine, a pritjecale su i mnoge darovnice. Tijekom vremena najviše se razvio azil na Pustijerni kod crkvice sv. Teodore, osnovan 1543. god. da vrši dužnost hospitala Domus Christi. Ta je zgrada stradala u velikom potresu 1667. g., pa je morala biti popravljena, ali nikad više nije bila tako valjana kao prije. U to doba lijepo je već radila zadužbina trgovaca Antunina koja je već 1608. osnovala svoj hospital po više Inkune koji je iza potresa 1667. prenesen u Pehniczku ulicu ispod Prijekog. Antunini uzdržavaju taj hospital sve do 1888. god., kada staru zgradu napuštaju i novcem svojih zaklada otkupljuju zgradu bolnice Domus Christi koja selj u svoje nove zgrade na Boninovu. U toj zgradi oni uređuju jedan od najbolje uređenih i najbolje vođenih mirovnih domova i socijalnih ustanova za starce i starice. Ovaj dom i danas još postoji (kao državna ustanova) i izvrsno radi. Neke su mu zgrade preuređene. Uz glavni ulaz u novi dio postavljena je sa svake strane po jedna velika ploča koje kažu da je ovoj ustanovi »o s n i v a č i c a b r a t o v š t i n a A n t u n i n s k a« a redom su navedeni i dobrotvori, počamši od De Volzo Gjivo Martolica 1471. do Dobrić Ivo 1909. na jednoj ploči, a imena se nastavljaju na drugoj, te je sada posljednji naveden Federico Glavić 1941.

Tako je iz dubrovačkog hospitala-azila nastala bolnica, a iz bolnice — kad joj je zgrada ostarjela i dotrajala i bolnica dobila nove i prikladnije zgrade — opet azil-ubožnica i starački dom, što sve pokazuje dinamičnost i dijalektiku staroga i novoga Dubrovnika.

IV

Odlukom Velikoga vijeća od 9. 2. 1432. osnovano je nahodište, a uz njega bolnica »Ospedale della misericordia«. Za nahodište je uzeta kuća Jakoba Kotruljića u današnjoj Zlatarićevoj ulici. Na vratima kuće još danas stoji natpis:

COCHALVIT . COR . MEVM . INTRA . ME . ET .
DITATIOE . MEA . EXARDESCENS . IGNI.

(U meni je srce gorjelo, na samu pomisao buknuo bi oganj. — Psalam 39, Biblija, hrvatsko izdanje, Zagreb 1968, str. 499).

Na kući je bilo postavljeno drveno kolo tzv. »routa« na koje se postavilo dijete koje se htjelo predati nahodištu odnosno milosrdnoj bolnici, a donosilac je htio ostati nepoznat.

Nahodište je ostalo na ovom mjestu sve do pada Republike, a bolnica milosrđa već prije, 1687. god., bila je koncentrirana sa svim ostalim sličnim bolničkim ustanovama koje su tada postojale u gradu, smještena u zgradi na Pilama, a god. 1888. prenesena u novu bolničku zgradu na Boninovu.

Samostan Franjevaca (Male braće) ima veliko značenje za povijest zdravstvene kulture. Izgrađen je definitivno u 14. st. Portal crkve je kasnogotički, iz 1496. god., djelo domaćih klesara i graditelja Leonarda i Petra Petrovića. Klaustar je izgradio Mihoč iz Bara (valjda Miho Brajkov) s dvostrukim stupovima i različitim kapitelima. Zvonik je sagrađen god. 1424. i imao je 44 metra, ali mu je potres odnio šiljati, gotički vršak, pa je onda postavljena kupola.

Crkva i klaustar služili su i kao grobnice vlastele i uglednih građana. U crkvi se nalazi grob Gjiva Gundulića i grobovi nekih članova obitelji Bošković, a u klaustaru sarkofag obitelji Gučetić, grob Mihoča iz Bara itd.

U klausturu toga samostana osnovana je god. 1317. najstarija dubrovačka ljekarna, ujedno i najstarija ljekarna Evrope, koja još i danas radi. Imala je prozor na ulicu Prijeko, na koji su se izdavali lijekovi. Na žalost, o postanku i prvobitnom radu ove ljekarne, usprkos mnogih pisanih dokumenata, nema nijednog kamenog natpisa. Jedini je onaj iz 1901. god. koji govori o tome da je dobrotvor Inje vitez Amerling ljekarnu koja je bila u unutrašnjosti samostana na katu preselio u nove prostorije blizu ulaza u samostanski klaustar. Natpis se nalazi kraj ulaza u današnju ljekarnu i glasi:

Pharmacopolium
e superiore conv. parte transferendum
magnificentius in hoc peristilio
interius instaurato
extruendum de suo curavit
Ignatius Eques Amerling
Ragusinus
A. MCM

(Ljekarnu iz gornjega dijela našega samostana dao je o svom trošku prenijeti i urediti je u ovom trijemu, odmah do ulaza, pošto ju je vrlo sjajno obnovio, vitez Ignjat Amerling, Dubrovčanin, 1901. godine).

Na mjestu gdje je nekada bila ljekarna danas se nalazi muzej samostana. Ulaz mu je sa klaustura. Na tom mjestu danas je spomen-ploča s natpisom:

SMJEŠTAJEM SAMOSTANA
NA OVOM MJESTU
MCCCXVII GODINE
DJELUJE LJEKARNA
MALE BRAĆE
PRIGODOM 650 GODINA
NEPREKIDNOG DJELOVANJA
DRUŠTVO PRIJATELJA
DUBROVAČKE STARINE

V

Samostan je često služio za bolnicu, osobito za vrijeme haranja kuge, o čemu naročito govori spomenik iz 1527. god. Ovu su kugu donijeli iz Ankone, kako se mislilo, krojač Andrija ili kapetan jednoga dubrovačkoga broda ne prošavši karantenu. Andrija je za to osuđen na smrt, vezan za kola i štipan užarenim kliještima sve dok nije izdahnuo. Od ove je kuge pomrlo mnogo vlastele, među njima i pjesnik Šiško Menčetić (Šišmund Vlahović Menčetić). Za suzbijanje kuge uzet je u službu kirurg Ivo Medini iz Kotora i Jacobus Rizo iz Venecije. Od kuge je pomrlo mnogo franjevac liječeći i njegujući okužene i bolesne. U klastiru samostana nalazi se kamena ploča u koju su urezane ove zagonetne riječi:

DOM
Heu mors omnia truncas
MDXXVII Crudiore peste
Vita peregrinatio
Fugaces dies

(D o m je uobičajena kratica Dominus Optimus Maximus).

Prijevod:

Predobri i Silni Gospode!
Jao, smrti, sve obaraš
1527. odveć okrutnom kugom!
Život je putovanje,
a dani bježe.

Jedan dio spomenika je otklesan, ne zna se zašto, a ni sva slova nisu istoga stila, pa se ne može razabrati da li nešto nije od staroga natpisa izmijenjeno. Jasno se razabire da se govori o kugi (crudiore peste) i da se to odnosi na 1527. godinu.

Kad smo već kod toga da spominjemo kamene spomenike, neka već na ovom mjestu bude spomenut još jedan spomenik u vezi sa ovom kugom, koji danas više ne postoji. Nakon prestanka ove kuge postavio je Senat Republike u tadašnjoj crkvi sv. Vlaha spomen-ploču na latinskom jeziku, a kad je crkva iza 1667. god. pregrađena, ova spomen-ploča nije ponovno postavljena. Ne zna se ni njezin sadržaj.

Za vrijeme ove epidemije Senat je izdao propis po kojem je iz svake kuće smjela izaći samo osoba koja nabavlja kućne potreštine, zabranjeni

su bili svi skupovi, procesije i pohađanje crkvi, a protjerani su iz grada skitnice. Svi umrli od kuge i svi za koje se iole sumnjalo da su umrli od kuge, iako su umrli od drugog uzroka, pokopani su na starom, u to doba već napuštenom groblju na Pilama koje se zvalo »Jamine«. Na tom mjestu se danas nalazi hotel »Imperijal«. Kada su 1895. god. kopani temelji za hotel, naišlo se na jame pune kostiju i kreča koji se bacao u grobove umrlih od kuge. Istodobno su spaljivane i sve stvari iz kuća u kojima je tko umro.

U ovo doba umro je i dubrovački kapelan Nikola Barneo koji je oporukom od 1. 4. 1527. ostavio dubrovačkoj općini svoju bogatu knjižnicu uz uvjet da se u Dubrovniku osnuje javna knjižnica, pa je to jedan od poticaja koji je doveo do stvaranja danas znamenite Naučne knjižnice u Dubrovniku koja je smještena u Kneževom dvoru, u nekadanjim prostorijama dubrovačke vlade (Maloga vijeća).

Ova kuga ima veliku vrijednost za povijest književnosti.

Na posljednjoj stranici jednoga primjerka knjige »Jegjupka gospodina Andrije Čubranovića« koju je god. 1599. izdao u Veneciji poznati nakladnik Maro Battitore, a koji se čuva u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu, nalazi se rukopisna bilješka koja glasi: »Si trova del Ignatio Gradi, della Compagnia di Gesu, un mannoscritto antichissimo e che a male pena sipuo leggere, di varie composizioni slave, fra le quali in primo luogo e questa Jedjupka in fine della quali si trova annotato, esser stata recitata a Ragusa sotto ili 20 Luglio del 1527«. To u prijevodu glasi ovako: »Kod Ignjata Gradića, isusovca, nalazi se jedan vrlo stari rukopis koji se jedva može čitati, a u njemu su različiti slavenski sastavi, između kojih je na prvom mjestu ova Jedjupka, a na kraju koje se nalazi zabilježeno da je bila recitirana u Dubrovniku 20. srpnja 1527.« — Kako se iz povijesnih podataka (npr. Razzi, Storia di Raugia, str. 75. i Ranjina, Annali di Ragusa, Monumenta historica Slavorum meridionalium XIV, 281, izdanje JAZU) znade da je kuga započela u prosincu 1526. god., trajala cijelu 1527. godinu sve do početka 1528. g., posumnjalo se u vjerodostojnost ove vijesti, prema kojoj je u ljetu god. 1527. održana jedna recitacija ili treba sumnjati u podatke Razzija i Ranjine. Ali ovo pitanje se razbistrilo kad smo našli zapisnik Vijeća umoljenih (Senata) od 16. lipnja 1527. da se »povratila blagost zraka« (da je pošast popustila i zrak postao čist!) i da je sjednica Senata održana u Velikoj dvorani. Uz to smo našli i odredbu Vlade Republike da se uspostavlja normalno stanje i da je vraćeno ranije zdravlje i blagostanje (Consilium Rogatorum 38, 1525—1527, 250 i 253). To znači da je moguće ono što kaže stari rukopis koji se nalazio kod Ignjata Gradića da je, naime, 20. 7. 1527. u Dubrovniku recitirana Jedjupka, poznata cingareska, koja se — kako je poznato — pripisuje Andriji Čubranoviću, a to potvrđuje i zapis na primjerku ove pjesme koji se nalazi u JAZU. To ujedno znači da je kuga već koncem srpnja 1527. popustila i da je bilo moguće održavati recitacione sastanke. Ali, ako su vjerodostojne vijesti Ranjine i Razzija, onda se u to doba kuga samo pritajila, pa je ta recitaciona priredba bila možda održana u nekom ljetnikovcu u koji su se vlastela sklonila od kuge. Na taj način bismo u Dubrovniku imali sličnu sliku kakovu opisuje Giovanni Boccaccio u svom Decamerone, u kojem se deseterica mladih ljudi i djevojaka

sklanja iz Firenze od kuge god. 1348. na ladanje i ondje provodi veseo život uz pričanje poznatih frivolnih zgoda. Ljudi su u doba pošasti kuge nalazili oduška u književnim, većinom veselim i ljubavnim pričama i recitacijama.

U klastru Franjevačkoga samostana nalazio se jedan natpis koji je izazvao velike neprilike i čak sudske rasprave. Radi se o nadgrobnoj ploči dubrovačkoga liječnika, kulturnog i političkog radnika Tome Budislavića (1521—1608) koji je još za života dao postaviti nadgrobnu ploču i na njoj istaknuo veliko slovo E što znači *eques*, vitez, dubrovačkim jezikom »konjik«, pošto je od poljskog kralja Stefana Bathory-a (1575—1586) dobio poljsko plemstvo. Ali ovo plemstvo dubrovačka vlastela nisu priznavala, pa živahna mladež, među njima Valo Valović-Sorkočević, otkleše ovo slovo E, na što Budislavić digne tužbu, pa Valović bude osuđen.

Nadgrobni natpis je glasio:

THOMAE VINCETIJ NATALIJ
CDE BUDISLAVORUM
GENTI ORTI
MONUMENTUM HOC
N. S. H. S. E. D. M. S. H.
N D L

CDE znači očito: Canonici, Doctoris, Equitis; N. S. H. znači: Non sequitur heres; M. S. H. znači: Monumentum sine herede.

U prijevodu:

Tome Vincencija Natalisa, kanonika, doktora i viteza, koji potječe od plemena Budislavića, — ovo je spomenik.

Nema nasljednika

Spomenik bez nasljednika

I na svojoj kući iznad trećega Konala koja je danas već ruševina, ali postoje još ozidani prozori i glavna vrata. Toma Budislavić je dao uklesati različite latinske natpise kojima je valjda htio istaći svoju »humanističku« kulturu. Nemaju značaj medicinskih epigrafa, pa ih zato ni ne spominjem.

Danas se pitamo da li je revolt Dubrovčanina Tome Budislavića bio posve ispravan. On se, naime, od običnoga brice svojom marljivošću i radom razvio u odlična i po svem svijetu poznata liječnika, igrao je i u političkom i kulturnom životu veliku ulogu, a pod kraj života, napustivši liječničko zvanje, postao trebinjsko-mrkanski biskup i ostavio svoju ostavštinu za osnivanje škole za klerike »Collegium orthodoxum Budislavum«. Ali je revolt Dubrovčana ipak razumljiv, jer se Budislavić ponašao isuviše »gizdavo« i hvalisavo. Među ostalim, izdao je i spjev »Jeđupka«, na čijoj je naslovnoj strani napisao samo da je to djelo »gospodina Andrije Čubranovića«, a cijeli predgovor nije ništa drugo nego hvalospjev Tomi Budislaviću. A kad se još hvalio sa svojim poljskim plemstvom, dubrovačka plemićka mladež reagirala je tako da mu je pokazala da ovom plemićkom naslovu u Dubrovniku nema mjesta.

U samostanu se nalazi knjižnica koja ima 50.000 svezaka, 2.000 rukopisa i 130 inkunabula. Na zidu knjižnice nalaze se kopije slika znamenitih Dubrovčana, o kojima vrijedi reći nekoliko riječi i na ovom mjestu.

Slike znamenitih Dubrovčana nalazile su se u knjižnici dubrovačkoga liječnika dra Luka Stulli i njegovoga brata Vlaha, a naslikao ih je Carmello Reggio. U Dubrovačkom arhivu (XXI, 107) nalazi se rukopis pod naslovom »Inscriptiones et Elogia nonnullorum Rhagusanorum Virtute et Doctrina Excellentium B. S.« (tj. Blasius Stulli), kao i dio knjižnice dra Mata Gracića, u kojem se nalazi sličan, iako ne potpuno identičan prijepis ovih inskripcija, navodno Đure Ferića, pod naslovom »Memoriae nonnullorum Rhagusanorum et exterorum doctrina et virtute praestantium B. S.«, u kojima na 11. stranici doslovce piše: »Anno MDCCCII, Carmellus Regio Panormitanus, Pictor Diligens Probus Modestissimus Accessit ad Amicis Roma venit, et multas Sacras et Profanas tabulas Rhacusae pinxit ac Bibliothecam fratrum Blasii et Lucae Stulli exactis imaginibus virorum Rhacusanorum doctrina excellentium exornavit... Anno MDCCCXIX Fratres Stulli Grati Animi Causa.« Kruno Prijatelj koji je u svojoj raspravi »Slikari XVII i XVIII stoljeća u Dubrovniku« u kodeksu »Starohrvatska prosvjeta« (III, 1, 1949, 262—272) opisao ove slike, spominje i jednu bilješku iz ostavštine Stulli, u kojoj su pribilježeni epigrami Brne Zamanja i Antuna Cherso o ovim portretima, pa se kaže da su »fatti dipingere da Carmello Reggio, pittore Palermitano«. Radi se o portretima Benka Staja, Rajmunda Kunića, Gjorgja Baglivija, Marina Getaldića, Ruđera Boškovića, Stjepana Gradića, Brna Zamanje, Anselma Bandurija i Benka Rogatića. Pretpostavlja se da su te slike kasnije prešle u vlasništvo obitelji Andrović, a od ovih u vlasništvo obitelji Flori, koje su također imale svoju knjižnicu koju su resili — zna se sigurno — neki portreti znamenitih Dubrovčana. Ove je kasnije kupio dubrovački numizmatičar Antonije Benussi i napokon prodao dr Melku Čingriji te su se otada nalazili u vili Čingrija na Boninovu. Sada se nalaze u Naučnoj knjižnici, i to u njezinoj čitaonici koja je smještena u nekadašnjoj sudnici Dubrovačke Republike u Kneževu dvoru.

U međuvremenu je netko dao izraditi kopije ovih portreta prema originalima Carmella Reggija. Kopije je najvjerojatnije izradila slikarska škola koja je u 19. st. postojala u samostanu Franjevaca i u kojoj je radio odličan slikar fra Inocencije Čulić, zvan »Gluhi«. Navodno su bile izrađene za Antuna Sorkočevića, ostavštinom su došle u posjed Rafa Gučetića i kasnije neudatim kćerima Rafovim, koje su ljudi zvali Rafovice. Ove su ih god. 1878. poklonile Maloj braći. Kopije su tako dobre da se neke ne razlikuju od originala.

VI

U spomenutoj knjižnici i pinakoteci braće Luke i Vlaha Stulli nalazila se među slikama zaslužnih i znamenitih Dubrovčana i jedna slika koja prikazuje zanimljivu alegorijsku kompoziciju: Dva mala krilata genija rąstiru bijeli list sa ispisanim riječima dubrovačkoga pjesnika Brnje Zamanje, koje glase:

Stulliadae gemini fecere hos pingere Vultus,
Quos tulit Illyriae docta Ragusa decus;
Ut stimulis paribus Spectantium
agitata voluntas
Vincere Palladia laude studeret Avos

Ber(nardus) Zam(agna)
M D C C C V

Uz rastrti list svijaju se palmina grančica, lišće i girlande lovora, diže se savinuta konzola klasične arhitekture, stoje globusi i nacrti. Na plavoj pozadini neba među oblacima leti krilati vilin konj Pegaz, simbol pjesništva, a kao pandan njemu na debelim svescima kraj kutije sa srcima i sove sjedi Atena u patetičnom položaju. Odjevena je u zlačani oklop, ogrnuta crvenim plaštem, a na glavi joj je kaciga okićena šarenim perjem, uzdigla je desnicu, a u ljevici joj je vitko koplje. Kompozicija tih simbola znanosti i pjesništva živahna je i uravnotežena. Naslikana je usklađenim i mekim koloritom, u kojemu se, jednako kao i u njenoj razigranosti i patosu, još odražava rokoko-stil 18. st., iako je naslikana u prvom desetljeću klasicističkog 19. st. koje se već ispoljava u njenu jednostavno profiliranom drvenom okviru.

Ovu sliku spominje Frano Maria Appendini suvremenik braće Stulli u svojoj knjizi »De vita et scriptis Bernardi Zamagnae«, izdatoj god. 1830. u Zadru i kaže da ju je god. 1805. naslikao Carmello Reggio, a nalazila se u knjižnici i pinakoteci palače Stulli. Slika se sada nalazi u Historijskom institutu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, a opisao ju je Cvito Fisković u knjižici »Predavanja održana u JAZU«, svezak 30, Zagreb 1963.

Natpis na slici glasio bi u slobodnom prijevodu: »Braća Stulli dadoše naslikati portrete ovih koji su kulturnom hrvatskom Dubrovniku bili na diku, da bi gledaoci potaknuti ovim primjerima nastojali nadmašiti svoje pretke u Ateninom umijeću«. Ova je slika, dakle, bila sastavni dio male galerije slika braće Stulli i tumačila je da su rečenu zbirku portreta glasovitih Dubrovčana dali god. 1805. naslikati braća Stulli da bi ih nova dubrovačka pokoljenja mogla učenjem, ugledavši se u njih, prestići u znanju. Ovakve alegorijske slike, s natpisima, slične naslovnim stranicama lijepo opremljenih knjiga, bile su onda u Dubrovniku uobičajene. A činjenica da su braća Stulli imali u svojoj kući lijepu i veliku knjižnicu i bogatu galeriju slika pokazuje da su oni bili ponajbogatiji i ponajkulturniji ljudi svoje dobe.

U Historijskom institutu JAZU u Dubrovniku nalazi se još jedna zanimljiva slika koju je također opisao Cvito Fisković (u spomenutom djelu). To je također klasicistička kompozicija naslikana uljenim bojama, na platnu gustog tkiva. Prikazuje miran, idealno zamišljen krajolik prostranih ravnicu sa obrisima dalekog sela, kaštela s jablanima i s morem koje se nazire u pozadini. U prednjem planu uzdižu se stabla granatih gustih krošnja i žalosnih vrba, česti simbol tuge na početku 19. st. u književnosti i slikarstvu. Meke i zagasite boje kojima je naslikana ova slika pojačavaju njen žalosni ugođaj. Usred toga krajolika, obasjanog mirnim svjetlom tihog dana, uzdiže se nad provalijom nadgrobni spomenik isklesan od zelena prutasta mramora u obliku antičke stele trokutnog zabata veoma bogato isklesan nizom slijepih arkadica, stršećim akroterijima, palmicama,

vijencem i pogrebnom svjetiljkom u sredini. Pred stelom je stup povrh kojega je poprsje čovjeka zrelih godina u profilu, a na podnožju reljefni vijenac okružuje simbole liječništva i pjesništva: liru i Eskulapov štap s vijugavom zmijom. Kameni krilati genij plače kraj stupa držeći okrenutu baklju. Ogrnut tamnoplavim plaštem u ampirskoj nošnji i frizuri, čovjek skrivena lica grli mramorno poprsje. Natpis pozlaćenih slova po vrh stele tumači njegovu tugu, a glasi:

HEV . MISERO . FRATER . ADEMPTE . MIHI .

Na stepenicama ovoga spomenika ispisano je:

LVCAE . STVLLIO . PHILOSOPHO . MED . POETAE
Q . AN . MDCCCXXVIII . BLAIVS . FRATER . C . L . P . C

Ovaj natpis kaže da to Vlaho Stulli grli poprsje svoga brata Luke, filozofa, liječnika i pjesnika, umrlog 1828. god., kojemu je u počast dao naslikati ovu sliku. Kako je poznato, Luko Stulli umro je 13. rujna 1828. u vlastitoj kući od kapi i bio idućeg dana pokopan na dubrovačkom groblju na Dančama, ali je njegov grob nestao u kasnijim pregradnjama i ne zna se gdje je stajao, niti da li je na grob bio postavljen kameni nadgrobni spomenik.

Ova slika ne prikazuje možebitni kameni nadgrobni spomenik, već je to slobodna zamisao njegova brata, a slika stajala je u kući Stulli da preživjelog brata Vlaha sjeća na umrlog brata Luku. Na poleđini platna čita se potpis: Angiolo Lamma faceva 1832, što kaže da je sliku načinio (malo poznati) slikar i nastavnik crtanja Angiolo Lamma 1832. god., dakle 4 godine iza smrti Luke, a na poleđini pozlaćenog okvira, isklesanog reljefnim lišćem i biserjem u stilu ampira, zabilježen je trošak za izradbu i nabavu ove umjetnine koji je iznosio 49.60 škuda i tu je dodana opaska »A cura dell Amico dott. Luigi Gistorni«, što govori da je slika naslikana posredstvom bolonjskoga liječnika Luigi Gistorni, Vlahova prijatelja.

Kako je poznato, Luko Stulli izučio je liječništvo u Bologni, podržavao je žive veze s tamošnjim znanstvenicima, liječnicima i pjesnicima, te je u Bologni izdana i zbirka pjesama u čast Lukine smrti i uspomene, pod naslovom »A perpetua onoranza del' dottor Luca Stulli«, s poznatim Lukinim portretom koji je u bakrorezu izrezao G. Rosaspina, a zbirka ima i poznati motto:

Hoc debemus virtutibus,
ut non praesentes solum illas
sed etiam ablatus a conspectu colamus
(Seneca: De beneficiis 4.4, c. 30)

Sve to pokazuje, upotpunjuje i ilustrira kulturni krug braće Stulli i dubrovačkih erudita onoga vremena koji su, osobito nakon pada vlasteoske vlasti, voljeli ovjekovječiti svoju uspomenu.

VII

God. 1534. Dubrovnik odlučuje da se izgradi lazaret protiv kuge i karantena na otoku Lokrumu. To je treći dubrovački lazaret. S povremenim prekidima lazaret je dovršen 1557. god., a na ulaznim vratima postavljena je ploča i na njoj navodno natpis koji je zabilježen ovako:

Collata pecunia ex piorum hominum
Testamentis Rhagusini patres fecerunt MDLVII
Faxit D. O. M. ut nullo unquam tempore
hac ope opus sit.

Posljednja rečenica, kako nam je ostalo zabilježeno, zapravo je glasila: »hacce ope opus siet«. Sama ploča, naime, na nepoznati je način nestala, i to u posljednje vrijeme, a ne zna se ni tko je prepisao natpis koji je bio na ploči uklesan, niti da li ga je točno prepisao.

U prijevodu bi taj natpis glasio:

Novcem koji je sabran oporukama pobožnih ljudi dubrovački su ga oci izgradili 1557. Neka Predobri i Silni Bog učini da uopće nikad ne ustreba pomoć toga lazareta.

Lazaret je nadozidan 1586. god., ali Serafin Razzi koji je 1586—1589. god. boravio u Dubrovniku ima pravo kad piše da taj lazaret zapravo nikad nije bio potpuno uređen, jer su se Dubrovčani bojali da bi mogao poslužiti neprijatelju (Mlecima) za napad na grad, ako bi kojim slučajem Lokrum bio zauzet. Zapravo je to šteta, jer još danas razvaline lazareta pokazuju da bi to bio vrlo lijep, velik i prikladan lazaret.

U to doba bilo je nekoliko epidemija kuge koje se spominju u spisima i kronikama. Ne znamo na koju se od njih odnosi »Oda de urbe Rhagusa pestilentiae laborante« Didaka Pira (1517—1592).

VIII

God. 1691. Dubrovnik je žestoko postradao od kuge. Ova je kuga nazvana »La peste delle serve«, jer su prve oboljele sluškinje u »staroj bolnici« na Pilama (Ospedale vecchio alle Pile presso la Tintoria, ili Ospedale ai sette scalini), u zgradi koja je zapravo tek nedavno bila popravljena, ali je bila već zastarjela, pa se pripravljalala »nova« zgrada. Ova kuga je posljednji dar što ga je »stara« bolnica dala gradu Dubrovniku. Značajna je po tome što se je pojavila na Pilama, te je očito bila donešena iz Gruža ili Rijeke Dubrovačke, odnosno iz Šumeta, tako da nije prošla filter karantene i lazareta na Pločama. A na ovoj strani, odakle je došla, nije više bilo lazareta na Dančama!

Za vrijeme ove epidemije umro je i knez dubrovački, što se inače rijetko dogodilo da bi vlastelin umro za vrijeme svoje jednomjesečne kneževske dužnosti. Problem je bio tim teži, jer zbog kuge nije mogao biti pokopan po velikom ceremonijalu.

Kuga je bila toliko jaka da je bilo zabranjeno sakupljanje naroda u većim skupinama, a i nedavno (1658. god.) u Collegium Ragusinum pre-

tvorena nekadašnja Gramatičko-retorička škola iz 12. st. koja se već bila pročula kao velika škola i kojoj je još 1434. god. bio rektorom Filip de Diversis, ove je, 1691. godine obustavila nastavnu obuku na cijelih 6 mjeseci.

U svrhu sprečavanja širenja kuge među narodom koji je dolazio u župnu crkvu sv. Mihajla na Lapadu isklesana je na vanjskoj strani postraničnoga zida, sa strane današnjeg vlastelinskog groblja, tada još otvorene poljane, niša koja se još i danas održava lijepo sačuvana, u kojoj je reljef Bogorodice s djetetom Isusom, pred kojim je u vrijeme kuge župnik čitao misu na otvorenom prostoru, dokle god bi postojala zabrana sakupljanja ljudi po crkvama zbog pošasti.

Mrtvaci su polijevani vapnom i zaziđivani, što je također već odavna poznata mjera izolacije i blokada umrlih od kuge. I za to ima lijep primjerak iz tog doba u crkvi sv. Mihajla na Lapadu: u sredini potrijemka ove crkve jedan prostor od barem 2 velika groba je zazidan i na njega stavljena kamena ploča s natpisom koji još i danas stoji netaknut, a koji glasi:

QVESTA — SAEPVLTV
RA' CHE — NON — SIDE
BBIA — APRIRE — MAI
PER — ORDINE DELLI
SIGRI OFICIALI' DE
LLA — SANITA 1691

Točnije: Questa saepultura che non si debbia aprire mai, per ordine delli signori officiali della sanità 1691, tj.: Ovaj se grob ne smije nikada otvoriti, prema odredbi gospode oficijala zdravstva, 1691. I zaista, ovaj grob ni do danas nije otvaran.

IX

Na dvorcima i ljetnikovcima dubrovačke vlastele ima pokoji lijep kameni natpis, ali gotovo nijedan nema veze sa zdravstvenom kulturom. Ipak ću spomenuti neke od njih koji imaju bar veze s — rekreacijom, a ova je bar kako-tako povezana sa zdravstvenom kulturom.

Na vratima dvorca Mata Pozze u bivšoj Marmontovoj ulici koja iz grada vodi u Gruž nalazi se uklesan Horacijev stih: »Deus nobis haec otia fecit« (Bog nam daje ovu dokolicu). (Mato Pozze bio je čovjek simpatičan, ali svojeglav i pomalo nastran; zbog zle čudi zvali su ga »Nerun«).

Nad ulaznim vratima dvorca Marina Getaldića uklesani su ovi stihovi:

Este procul, livor, lites, ambitio, curae
Antra, hortos, scopulos pax colitque quies.

Ovi su stihovi poznati i u hrvatskom prijevodu, a zabilježio ih je Josip Bersa u svojoj knjizi »Dubrovačke slike i prilike« (Zagreb, 1941, str. 148):

Bjež'te odavle zavisti, svađe, taštine, brige!
Mir i spokoj krasi pećine, bašću i hridi.

Za vrijeme međunarodnog simpozijuma »Geometrija i algebra početkom 17. stoljeća« koji je održan 29. 9—3 10. 1969. u Dubrovniku otkrivena je na ulazu u vrt ovoga Getaldićevoga ljetnikovca, dakle baš iznad Betine špilje, spomen-ploča, na kojoj je uklesan natpis:

Na ovom imanju
u spilji podno ljetnikovca
nazvanoj Betina spilja
Dubrovčanin

MARIN GETALDIĆ
1568 — 1626

hrvatski matematičar i optičar
izvodio je optičke pokuse.

U vezi sa ovim dvorcem treba se sjetiti još jedne zanimljivosti. God. 1660—1670. boravio je u Dubrovniku liječnik Aurelio Gisgoni. On je zanimljiv, jer je boraveći u Dubrovniku vidio tada znameniti dalekozor (teleskop-refraktor) koji je pored paraboličkih zrcala i drugih optičkih sprava izradio i upotrebljavao dubrovački fizičar Marin Ghetaldi (Getaldić) (1568—1626), a bio je postavljen na jednu dubrovačku kulu i čuvan pod stražom. Budući da je taj dalekozor kasnije (vjerojatno za vrijeme potresa 1667. god.) razoren i nestao, svjedočanstvo Gisgonijevo je od velike važnosti. Gisgoni je, prešavši u Beč za liječnika carice Eleonore, pričao o tom dalekozoru talijanskom učenjaku Titu Liviju Burattini koji se u to doba našao u Beču u društvu s Paolom del Buono, a ovaj je taj dalekozor opisao prema Gisgonijevu pričanju i opisivanju. Burattinijev opis kasnije su objavili Guelmino Icilio Timoheone u »Histoire des sciences mathématiques en Italie...« (1838—1841, tom I, pag. 218, note 8) i poklisar Republike Dubrovačke u Parizu Antun Sorkočević u svom djelu »Origine et chute de l' ancienne république de Raguse« (Paris, 1839, pag. 12—13). Getaldića i njegove pokuse iz optike opisuje kasnije dubrovački liječnik Ivan August Kaznačić u djelu »Alcune pagine su Ragusa«, što je izlazilo najprije u nastavcima u tršćanskom listu »Letture di famiglia« 1857. god, a onda bilo izdano kao posebno izdanje u Dubrovniku 1881. god. Tu je kao 6. pismo pod naslovom »La grotta del Mago Bete presso Ragusa« izašao prikaz tzv. Betine špilje koja se nalazi ondje gdje su danas vile i hoteli između hotela Argentina ili Šeherezade i samostana sv. Jakoba, i gdje se upravo povrh ove špilje nekad nalazio ljetnikovac Marina Getaldića, pa je špilja služila za njegove pokuse iz optike. Ovi su pokusi ljudima izgledali čarobnjački, a ribari se pobojavali da čarobnjak nekim čudnim zrakama može spaliti njihove lađe na morskoj pučini. U stvari, on je konstruirao teleskop-refraktor i upotrebljavao stoljećima zaboravljeno parabolično zrcalo, kakovo je konstruirao već fizičar i astronom Claudius Ptolomaeus u 2. st. i kakvo se nalazilo smješteno na otoku Pharos pred Aleksandrijom, ali je kasnije izgubljeno i nestalo.

An ancient town with such a high cultural level, as it is the case with Dubrovnik, has many interesting inscriptions which reflect culture of their time. I tried to collect those inscriptions which seemed to me important for the history of general and health culture of Dubrovnik, although many of them were already known. I wanted them to be collected together, in one place.

Out of all inscriptions on the Duke's Palace, the most important is the one beside the statue of Aesculapius, carved into one of the seven capitols in the palace hall. On Lovrjenac fortress there are some, to a certain degree visible, inscriptions on the fortress gate and on the cistern which are well known in »Translations« by I. A. Kaznačić. The inscription on the former hospital Domus Christi and on the orphan-house are also important. The inscriptions on the Franciscan monastery are about the establishment and location of the pharmacy, and about the plague in 1527. These inscriptions provoke some comments on the plague regarding its cultural-historical significance. In the Saint Michael's cemetery there is an inscriptions on plague in 1691, and on Lokrum lazaret, there is no inscription now, but it has to be written down because it used there recently. Inscriptions written by Toma Budislavić caused quarrels of landowners concerning that plebeian. Valuable inscriptions and signatures can be found in reading rooms of the Scientific Library and Franciscan monastery along with portraits of famous people from Dubrovnik. Significant inscriptions are written on some castles and summer houses, especially on those of Marin Getaldić.